

BAŞKURT SÖZLÜ KÜLTÜRÜNDE YUSUF İLE ZÜLEYHA ANLATMALARI*

*Özkan DAŞDEMİR***

ÖZET

Kaynağını kutsal kitaplardaki Yusuf kıssasından alan Yusuf ile Züleyha hikâyesi dünya kültür tarihinde eşine az rastlanan bir şöhrate sahiptir. Bu evrensel hikâyenin klasik edebiyatımızda olduğu kadar halk edebiyatımızda da kayda değer bir yeri vardır. Hikâyenin edebiyatımızdaki ilk örneği dörtlükler halinde ve hece ölçüsü ile 13. yüzyılda Kul Ali tarafından kaleme alınmıştır. Ali'nin söz konusu eseri Türk dünyasının tamamında sonraki Yusuf ile Züleyha mesnevilerini olduğu kadar sözlü gelenekteki Yusuf ile Züleyha anlatmalarını da büyük ölçüde etkilemiştir. Bu etki özellikle Tatar ve Başkurtların anlatmalarında kendini göstermektedir. Türk dünyasının tamamında meşhur olan Yusuf ile Züleyha hikâyesinin en zengin örneklerinin yine Başkurt ve Tatar halkları arasında tespit edilmiş olması bu etkinin bir sonucudur. Başkurt Halık İcadı'nın 6. cildinde hikâyenin sözlü gelenekten derlenmiş örnekleri hakkında geniş bilgi verilmektedir. Ciltte 4 ezgili icra örneği ve 8 örnek metin de kaydedilmiştir. Kaynak kişilerin bayan ağırlıklı olması, anlatmalardaki masal unsurları ve icralardaki ezgili manzum kısımlar -Başkurt sözlü kültüründen hareketle- bu kitabî hikâyenin Türk dünyası halk edebiyatındaki özgün yerini göstermesi bakımından çok önemlidir. Başkurt halkının muhayyilesinde yeniden kurgulanan Yusuf ile Züleyha hikâyesi sözlü gelenekte motif bakımından çok zengin bir anlatma haline gelmiştir. Bu çalışmada Başkurt sözlü kültüründen derlenmiş Yusuf ile Züleyha anlatmaları tanıtılarak bu anlatmalar 17 epizot halinde karşılaştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yusuf ile Züleyha, Başkurt, Sözlü Kültür, Anlatma.

* Bu çalışma 2012 yılında tarafımdan hazırlanan ve aynı adla yayımlanan "Halk Hikâyesi Olarak Yusuf İle Züleyha" başlıklı doktora tezine dayanmaktadır. Bk: Daşdemir, Özkan. *Halk Hikâyesi Olarak Yusuf İle Züleyha*. İstanbul: Fenomen Yayıncılık, 2012.

Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Erzincan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: ozkandasdemir@hotmail.com

THE NARRATIVES OF JOSEPH AND ZULEIKA IN THE BASHKIR ORAL CULTURE

ABSTRACT

The Joseph and Zuleika story which takes its origin from the tale of Joseph in holy books has a great reputation that is rarely seen in the history of World culture. This universal story covers a remarkable place in folk literature as well as in classic literature. The first sample of the story in our literature in form of quatrain and with rhyme was written by Kul Ali in 13. Century. Ali's work, which has been mentioned, has greatly affected the narratives of Joseph and Zuleika in oral tradition as well as the Joseph and Zuleika masnavi after him in all over the Turkish world. This impact shows itself especially in Tatar and Bashkir narratives. That the richest samples of the Joseph and Zuleika which is well-known in all over the Turkish world have been determined in Tatar and Bashkir oral tradition is the result of this impact. Extensive information have been given about the samples which were collected from oral tradition of the story in Bashkir Halık İcadı's 6th volume. Samples of 4 melodious performances and also 8 sample texts have been recorded. That those who are the source of the story are mostly feminine; and elements of the tale and the melodious and poetic parts in performances -by means of the Bashkir oral culture- are very crucial due to the fact that this written story shows its originality in folk literature of the Turkish world. Joseph and Zuleika story which was reproduced in Bashkir people's mind has turned into a very rich expositon concerning the motif in oral tradition. In this study, Joseph and Zuleika narratives which were compiled from the Bashkir oral tradition will be presented and these narratives will be compared in form of 17 episodes.

Key Words: Joseph and Zuleika, Bashkir, Oral Culture, Narrative.

Giriş

Yusuf Peygamber'in başından geçen ibretlik olayların anlatıldığı kıssa, Kitab-ı Mukaddes (Eski Ahit-Tekvin: 37-50, Yeni Ahit-Resullerin İşleri: 7) ve Kur'an-ı Kerim (Sûre-i Yûsuf)'de geçmektedir. Yusuf Kıssası dünya kültür tarihinde eşine az rastlanır bir şöhrete sahiptir. Hikâye, dünyanın hemen her yerinde bilindiği gibi, sanatın ve edebiyatın neredeyse bütün türlerine de girmiştir. Müslüman-Şark edebiyatının vazgeçilmez konularından biri olan bu hikâye, klasik edebiyattan sözlü geleneğe geçmiştir. Müslüman müellifler kıssayı ele alırken Kur'an-ı Kerim dışında, İsrâiliyyât gibi pek çok tevatürden büyük ölçüde yararlanmışlardır. Özellikle İran ve Türk şairlerinin mesnevilerinde hikâyenin klasik niteliğindeki örnekleri verilmiştir. Sadece Türk edebiyatında yüze yakın mesnevi tespit edilmiştir. Bütün dünyada bilinen, defalarca beyaz perdeye aktarılan, sanatın ve edebiyatın hemen her türünde örnekleri verilen bu evrensel hikâyenin Türk dünyası halk edebiyatlarında da kayda değer bir yeri vardır. Hikâyenin Türk dünyası sözlü kültüründe yayılmasında Kul Ali'nin 13. yüzyılda kaleme aldığı *Kıssa-i Yûsuf* manzumesinin etkisi büyüktür.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

Köken Tartışmaları

Kıssanın kaynağıyla ilgili olarak bugüne kadar çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bunlardan biri M.Ö. 15. yüzyılda yazılmış *İki Kardeş* adlı bir Mısır anlatısının en eski örnek olabileceğidir (Dolu 1953: 12). Bu görüş çeşitli araştırmacılar tarafından Yusuf hikâyesindeki olayların tarihselliğini reddetmek için edebî motif gerekçesinin gelişigüzel kullanılmasına bir örnek olarak gösterilir (Bucaille vd. 2002: 205-206). Diğer bir görüşe göre hikâyenin konusu başlangıçta mit-efsane şeklinde Asur-Babilliler tarafından yaratılmıştır (Zaripov vd. 2002: 7, Devletbakova 2006: VII). Kıssanın kaynağıyla ilgili tartışmalardan biri de konusunun tarihsel olup olmadığı problemidir. Bu noktada Renan, Tevrat'taki hikâyeyi tarih kabul etmez. Ona göre “Yusuf u Züleyha, sadece en eski, belki bu ana kadar hiç eskimemiş romandır (Ayan 1997: 31-32).” Fakat yaygın bir görüşe göre antik Mısır dönemine ait bir metin, hikâyenin tarihselliğine örnek teşkil etmektedir. Bu metinde Firavun ile bir din mümessili –ki bu kişi Yusuf olmalı- arasında imzalanan bir muahedeye göre Mısır'ın bolluk yılları arkasından takip edilecek yedi kıtlık yılı ananesi mevcuttur (Dolu 1953: 8). Ayrıca Mısır tarihinin Hyksoslar döneminde Mısır'a kolayca girip ülkenin en bereketli bölgesi olan Delta'ya yerleşen bir topluluk vardır. Bu dönem boyunca firavunlar Asyalı olup kendi türdeşlerini kayırıyorlar. Bu husus Eski Ahit'teki Yusuf'un serüveninin gerçekliğini güzelce ortaya koymaktadır (Oğuz 1992: 749-750).

Hikâyenin Türk Edebiyatındaki Yansımaları

Hikâyenin Türk edebiyatındaki ilk örneği Kul Ali'nin 13. yüzyılda kaleme aldığı *Kıssa-i Yûsuf* manzumesidir. Ali'nin eserinden sonra edebiyatımızda çok sayıda mesnevi kaleme alınmıştır. Yusuf ile Züleyha hikâyesi üzerine manzum eser veren belli başlı şairler; 13-14. yy.da Şeyyad Hamza, 14. yy.da Kırımlı Mahmut, Haliloğlu Ali, Süle Fakih, Erzurumlu Darir, Ahmedî, Seyhoğlu Mustafa, 15. yy.da Kırımlı Abdülmecid, Dur Big, Hamdullah Hamdi, Çakerî, Bihiştî Ahmet Sinan, Hamidî, 16. yy.da Likaî, Kemal Paşazade, Yusuf Ziyaî, Karamanlı Kâmî, Halife, Taşlıcalı Yahya, Şikârî, Manastırlı Kadı Sinan, 17. yy.da Şeyh Ömer Halvetî, Hevâî Abdurrahman Efendi, Bağdatlı Zihni, 18. yy.da Oflu Bilal Efendi, Kerküklü Nevruzî ve Köprülüzade Esat Paşa'dır.

Hikâyenin Türk edebiyatında tespit edilen mensur örnekleri genellikle Arapçadan tercüme olup Yusuf Suresi'nin müstakil tefsiri mahiyetindedir. Ayrıca kısas-ı enbiyalarda ve İslam tarihlerinde Yusuf Peygamber'in hikâyesi ele alınmıştır. Yusuf hikâyesinin tespit edilen mensur yazma örnekleri *Rivâyet-i Kıssatu Yûsuf ale't-Temam ve Rü'yahu fi'l-Menam* (*Kıssa-i Rene*), *Hikâyet-i Yûsuf Zelîhâ* ve Galatalı Mehmed Efendi'nin *Ahsenü'l-Kasas-ı Şerîfe: Sûre-i Yûsuf*'udur. Ayrıca hikâyenin Türk edebiyatında tespit edilen iki taş baskı nüshası mevcuttur. Bu nüshalardaki hikâye Taberi Tarihi'ndeki Yusuf Kıssası bölümünden alınmıştır. Bu kitaplar *Hikâye-i Zelîhâ ile Yûsuf Aleyhisselâm* ve *Hazâ Kıssa-i Yûsuf Aleyhisselâm* adlarıyla basılmıştır.

Cumhuriyet'in ilanından sonra sözlü gelenekte yaşayan birçok masal ve hikâye geniş halk kitlesinin istifadesine sunulmak amacıyla yeniden kaleme alınmıştır. Bunların arasında Yusuf ile Züleyha hikâyesini kaleme alan yazarlar şunlardır: Süleyman Tevfik Özzorluoğlu (1930), Muharrem Zeki Korgunal (1931), Selami Münir Yurdatap (1943), Ziya Şakir Soko (1944), Şevki Berker (1956).

Dinî-Tasavvufî Türk şiirinin 20. yüzyıldaki temsilcisi Âşık Molla Rahim, 1955'te *Manzum Hazret-i Yusuf Kıssası*'nı neşretmiştir. Son dönem Türk edebiyatında Muzaffer Günay'ın “Yusuf ve Züleyha”, Şenol Koray Sakınmaz'ın “Züleyha- Aşkın Yeryüzündeki Sureti”, Abdulhakim Koçin'in “Yûsuf ve Züleyha”, Zeki Bulduk'un “Züleyha”, Nazan Bekiroğlu'nun “Yûsuf ile Züleyha- Kalbin Üzerinde Titreyen Hüzün”, Fatma Temir'in “Esaretten Sultanlığa- Güzel Peygamber Hz. Yusuf (a.s.)'ın Hayatı” adlı kitapları, Sibel Eraslan'ın “Külden Kadın: Züleyha” (Kadın Oradaydı Vahiy Sürecinde Kadın Rollerini) hikâyenin ele alındığı eserlerdir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

Ülkemizde hikâyenin sözlü kültürden derlenen metinleri fazla değildir. Hikâyenin usta anlatıcıdan derlenen tek metni Behçet Mahir anlatmasıdır (Sakaoğlu vd. 1999: 154-181). Bunun dışında Yusuf Bütün (Balbay 1973: 87-93), Mülkünaz Topçu (Arpacı 1975: 16-25), Mehmet Zoroğlu (Yağmur 1977: 18-27) anlatmaları ve bazı ağız araştırmalarında derlenen küçük çapta hikâyeler mevcuttur.

Başkurt Sözlü Kültüründe Yusuf ile Züleyha Anlatmaları

a) Kul Ali ve Tesirleri

Yusuf ile Züleyha hikâyesinin Türk edebiyatındaki ilk örneği Kul Ali'nin 13. yüzyılda kaleme aldığı *Kıssa-i Yusuf* manzumesidir. *Türklük dünyasında*, *Kıssa-i Yusuf'un yazarı Ali, Harezmli Ali, Kul Ali, Gul Gali* adıyla bilinmektedir (Cin 2010: 207). *Kul Ali'nin hayatı ve edebî şahsiyeti hakkında bilgi veren kaynaklar çok azdır. Şair hakkındaki bir kısım bilgiler şecereelerde, rivayetlerde ve efsanelerde saklanmıştır. Bu bilgilerden hareket eden bilim adamlarına göre Kul Ali'nin doğum yeri, İdil-Çulman bölgesinde ve Büyük Bulgar devleti sınırları içerisinde bulunmalıdır. O, Bulgar devleti şehzadelerinden Abdullah Beğ'in torunudur. Tahsilini tamamlamak için Harezm'e gitmiştir. Orada okumuş ve yine orada uzun yıllar dersler vermiştir. Harezm'e, Ürgenç'e Moğol istilaları başlayınca, Kırgız bozkırlarına göçmüştür. Bir süre sonra da baba yurdu olan Zey'e geçmiştir. Kul Ali, Moğollara karşı yapılan savaş esnasında vefat etmiştir. Edebî eserlerinden sadece Kıssa-yı Yusuf günümüze elyazma biçiminde gelebilmiştir. Eser ailenin evinde mukaddes bir kitap gibi muhafaza edilmektedir. Kazan'a matbaanın gelmesiyle eserin, 1917 yılına kadar yetmişten fazla baskısı yapılmış, pek çok sayıda Türk dünyasına dağıtılmıştır* (Yuzyev 2001: 37).

Kul Ali, eserini dörtlükler halinde ve hece ölçüsü ile kaleme almıştır. Türk dünyasının tamamında etkili olan eser, özellikle Başkurt ve Tatar halklarında hikâyenin yayılmasını sağlamıştır. Başkurlara ait bir efsanede Ali'nin eserine atıfla *Yusuf Kitabı*'nın sihrî gücüne işaret edilir. Ciltte “Yusuf Aleyhisselam Kıssası”nın anlatıcısı Geynikamal İsenbayeva'nın söylediğine göre Başkurt kadınları kızlık çağlarında toplanıp bu kitabı okur hatta kitaptan fallar açarlarmış (Zaripov vd. 2002: 192). Son olarak eserle ilgili Devletbakova'nın görüşleri dikkate değerdir: *Kul Ali, bu geleneksel hikâyeyi ana dilinde hikâye etmekle kalmamış, onu geliştirmiş, yeni unsurlar ile zenginleştirmiş, kendi döneminin ve çağdaşlarının sanat güzelliğine bağlamak için çalışmıştır. Onun eserinde hikâye, dinî-fantastik kudret ile yoğunlaştırılmış, esere olayların ve kahramanların gerçekliği, düşünce ve fikirlerin doğallığı yerleştirilmiştir* (Devletbakova 2006: VII).

b) Derlenen Metinler ve Özellikleri

“Başkurt Halık İcadı”nın 6. cildinde Yusuf ile Züleyha hikâyesinin sözlü gelenekten derlenmiş 52 örneği hakkında bilgi verilmektedir. Ciltte 8 anlatmanın metni ve 4 ezgili icra örneği kaydedilmiştir. Ayrıca Kul Ali'nin eserine atıfla anlatılan “Tarhan Kızı ile Yusuf Kitabı” adlı bir de efsane yer almıştır. Efsanede “Yusuf Kitabı”nın Başkurtlar arasında yayılışı ve iki gencin bu kitabı okumak suretiyle birbirlerini rüyada görüp âşık olmaları anlatılmaktadır.

1. Zinnetulla Vahitov Anlatması: “Yusuf ile Züleyha” başlıklı metin 1960'ta Irımbur bölgesinin Novo-Sergeyevka ilçesinin Gabdrefik köyünde Kirey Mergen tarafından derlenmiştir. Cildin 143-145. sayfaları arasında yer almaktadır. Metin manzum-mensur karışıktır.

2. Zahir Zakirov Anlatması: “Yusuf ile Zöleyha” başlıklı metin 1960'ların başında Silebe bölgesi Korman köyünde Gölner Akkillina tarafından derlenmiştir. Cildin 146-150. sayfaları arasındadır. Metin mensurdur.

3. Kerime Mostafina Anlatması: “Küçük Oğul Hikâyesi” başlıklı metin 1962’de Baymak şehrinde yaşayan Teftizen Usmanov tarafından derlenmiştir. Cildin 151-156. sayfaları arasında yer almaktadır. Metin mensurdur.

4. Beşire Gaysina Anlatması: “Yusufla Züleyha Tarihi” başlıklı metni 1970’te Kurgan bölgesi Elmen ilçesi Burtöşken köyünde Ferheddin kızı Beşire Gaysina’dan (1887 doğumlu) Fenuze Nezerşina derlemiştir. Cildin 156-163. sayfaları arasında yer almaktadır. Metin mensurdur.

5. Neğime Veliyeva Anlatması: “Yusuf ile Züleyha” başlıklı metin 1984’te Florina Ehmetova tarafından Arhangel bölgesi Mullakay köyünde Veliehmet kızı Neğime Veliyeva’dan (1910 doğumlu) derlenmiştir. Cildin 163-167. sayfaları arasında yer almaktadır. Metin manzum-mensur karışıktır.

6. Hezise Bayramğolova Anlatması: “Yusuf ve Züleyha” başlıklı metni 1984’te Baymak ilçesi Mereş köyünde Abdulla kızı Hezise Bayramğolova’dan (1908 doğumlu) Rozaliye Soltangereyeva derlemiştir. Cildin 168-171. sayfaları arasında yer almaktadır. Metin manzum-mensur karışıktır.

7. Gazize Gumerova Anlatması: “Yusuf Kitabı” başlıklı metni 1977’de, Ufa’da yaşayan annesi Gazize Gumerova’dan (1886 doğumlu) Nuriya Gumerova derlemiştir. Cildin 172-182. sayfaları arasında yer almaktadır. Metin manzum-mensur karışıktır.

8. Geynikamal İsenbayeva Anlatması: “Yusuf Aleyhisselam Kıssası” başlıklı metin 2 Temmuz 1985’te Beloret ilçesi Mehmut köyünde Geynikamal İsenbayeva’dan (1905 doğumlu) Gaysa Höseyinov tarafından derlenmiştir. Cildin 183-192. sayfaları arasındadır. Metin manzum-mensur karışıktır.

c) Metinlerin Karşılaştırılması¹

Birinci Epizot: Ağabeylerinin Yusuf’u Kıskanması

Yakup Peygamber’in on iki oğlu vardır.

1: Bir padişahın on bir oğlu vardır.

3: Yakup adlı ihtiyarın sekiz oğlu vardır.

4: Yakup adlı ihtiyarın on iki oğlu vardır.

Yusuf, güzelliği ve zekâsıyla dikkat çekmektedir.

Babası, Yusuf’u diğer çocuklarından fazla sever.

Ağabeyleri bu durumu kıskanırlar.

İkinci Epizot: Yusuf’un Düş Görmesi

Yusuf düşünce on bir yıldız, Ay ve Güneş’in kendisine secde ettiğini görür.

3: Gökteki Ay’ın yuvarlanıp eteğine düştüğünü, çevresinde yıldızlar olduğunu ve dışarı çıktığında kuru sopanın yeşil ağaca dönüştüğünü görür.

5: On yıldızın örtüsünü çıkarıp dolunaya secde ettiğini görür.

6: Yusuf on bir yıldız ve Ay görür.

¹ Metinler 17 epizot halinde karşılaştırılmıştır. Her epizotta ortak olan motif sıraları *italik* olarak yazılmış, anlatmalardaki motif farklılıkları her metnin kodlandığı rakamla belirtilmiştir. Anlatmalar yazıda tanıtılırken verilen sıralamaya uygun olarak kodlanmıştır.

Yusuf'un düşü 1 ve 4'te yer almamaktadır.

Yakup, düşü tabir eder. Yusuf'un gelecekte yüksek bir makama ulaşacağını söyler. Ağabeyleri öfkelenip Yusuf'u öldürmeye karar verirler.

Üçüncü Epizot: Yusuf'un Kuyuya Atılması

Ağabeyleri, babalarından izin alarak Yusuf'u sahraya götürürler.

Yusuf'u tartaklayarak üzerinden elbiselerini çıkarır, bir kuyuya bırakırlar.

3: Boynuna taş bağlayarak göle atarlar.

4: Beline ip bağlayarak denize atarlar.

Yusuf'un kanlı gömleğini babalarına getirirler.

Yusuf'u kurt parçaladı diye ağlarlar.

1: Bir kurt öldürüp ağzını kana bular ve babalarına getirirler. Yusuf'u kurt yedi, o kurdu öldürüp getirdik, derler.

Yakup bu haberi alınca çok ağlar ve kör olur.

Bu motif 1 ve 2'de yok.

Dördüncü Epizot: Yusuf'un Yolculara Satılması

Kuyudan su almak isteyen yolcular Yusuf'u yukarı çıkarırlar.

3: Yolcular Yusuf'u gölden çıkarırlar.

4: Melik adlı bir padişah, işçileriyle balığa gelir. Oltayı atıp çekince balık yerine Yusuf'u çıkarırlar.

Ağabeyleri gelip Yusuf'un kendi köleleri olduğunu söylerler.

Tüccar, Yusuf'u kardeşlerinden satın alır.

Bu motif 1'de yok.

Beşinci Epizot: Yusuf'un Mısır'a Gitmesi

Yusuf kervanla ilerlerken annesinin mezarında durup ağlar.

5: Yusuf babasından ve yuvasından ayrıldığı için gözyaşı döker.

Yolculardan biri Yusuf'u dövünce bir anda tufan kopar.

Yusuf'u döven kişi ondan özür dileyince tufan kesilir.

Bu motif 1'de yok.

Altıncı Epizot: Yusuf'un Mısır'da Satılması

Tüccar, Yusuf'u Mısır'da padişaha satar.

2: Yusuf'u Züleyha satın alır.

1 ve 4: Yolcular Yusuf'u padişahlara hediye ederler.

Yedinci Epizot: Züleyha'nın Yusuf'a Âşık Olması

Güzeller güzeli Züleyha, padişah kızıdır.

3 ve 4: Züleyha, padişahın hanımıdır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

6: Züleyha, Melik ülkesinin padişahıdır.

Züleyha Yusuf'a ilan-ı aşk eder fakat Yusuf ondan yüz çevirir.

2, 5, 6, 7 ve 8: Züleyha, Yusuf'a düşte âşık olur.

1: Yusuf ve Züleyha ilk görüşte birbirlerine âşık olurlar.

Sekizinci Epizot: Züleyha'nın Yusuf'a İftira Etmesi

Züleyha, Yusuf'u baştan çıkarmak ister.

Yusuf kaçarken Züleyha, Yusuf'un gömleğini arkasından yırtar.

2 ve 4: Züleyha, Yusuf'un eteğini yırtar.

5: Züleyha, kendisiyle oynamayan Yusuf'un kolundan çekince Yusuf onun eteğine sürtünür. Züleyha'nın eteğini yırtar.

Züleyha, Yusuf'a iftira eder.

5: Züleyha, Yusuf'u babasına şikâyet eder.

Küçük bir çocuk, Yusuf'a şahitlik eder.

4: Mahkeme kurulur.

Yusuf'un suçsuzluğu anlaşılır.

3 ve 6'da baştan çıkarma sahnesi yer almaz.

1'de bu epizot yok.

Dokuzuncu Epizot: Züleyha'nın Kadınlara Hile Etmesi

Züleyha dedikoducu kadınları evine davet eder.

Kadınların her birine birer bıçak ve meyve verir.

Yusuf'u gören kadınlar şaşkınlıktan ellerini keserler.

1, 3, 4 ve 6'da bu epizot yok.

Onuncu Epizot: Yusuf'un Zindana Atılması

Züleyha aşkına karşılık vermeyen Yusuf'u zindana attırır.

1: Padişah, kızı Züleyha ile gizlice buluşan Yusuf'u zindana atar.

5: Züleyha, Yusuf'u şikâyet eder. Babasını ikna ederek onu zindana attırır.

On Birinci Epizot: Yusuf'un Düş Tabir Etmesi

Zindanda mahkûm iki saray görevlisi düş görüp Yusuf'a anlatırlar.

2'de bu düşler sahtedir, Yusuf'u denemek için uydurulmuştur.

Saki düşünde üzüm sıkıldığını, mutfakçı da ekmek taşıırken kuşların o ekmeği yediğini görür.

Yusuf, sakinin saraya döneceğini, mutfakçının asılacağını söyler.

Yusuf'un söylediği gibi biri asılır, diğeri serbest kalır.

4: Bir kişi düşünde ekmek satarken kuşların gelip ekmekleri yediğini görür. Yusuf üç gün içinde asılacağını, gözünü, kulağını kuşların yiyeceğini söyler.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

3: Bir mahkûm düş görür. Yusuf düşü yorumlayarak zindanda çok kişinin asılacağını söyler. Deddiği gibi olur, Yusuf dışında hepsi asılır.

1’de bu epizot yok.

On İkinci Epizot: Yusuf’un Zindandan Çıkıp Padişah Olması

Sultan düşünde yedi semiz sığırın yedi zayıf sığırı, yedi kuru buğdayın da yedi yaş buğdayı yediğini görür.

Sultanın düşü 1 ve 5’te sekiz sığır şeklindedir.

Bu düşü hiç kimse tabir edemez.

Yusuf düşü tabir eder. Yedi yıl bolluk ve ardından yedi yıl kıtlık olacağını söyler.

1: Sekiz yıl bolluk ve ardından sekiz yıl kıtlık olacağını söyler.²

5: Sekiz yıl kıtlık ve ardından sekiz yıl bolluk olacağını söyler.³

Padişah, Yusuf’u zindandan çıkarıp hazineden sorumlu tutar.

7 ve 8’de padişah, Yusuf’u vezir tayin eder.

4’te Yusuf halkın isteğiyle tahta oturur.

1, 2 ve 8’de padişah tahtını Yusuf’a verir.

On Üçüncü Epizot: Yusuf’un Ağabeylerinin Mısır’a Gelmesi

² Bu bölüm manzum olarak verilir:

Bu gece ben düş gördüm
Düşümde kızıl ateş gördüm
Ateş yanında şiş gördüm
Şiş başında et gördüm
Sekiz sığır bir gördüm
Semiz sığır bir gördüm
Sekiz sığır bir gördüm
Zayıf sığır bir gördüm
O nedir yarenler?

Düşünde kızıl ateş görsen
Şöhretin olur padişahım
Ateş yanında şiş görsen
Ülken büyür padişahım
Şiş başında et görsen
Malın artar padişahım
Semiz sığır denilen
Tokluk gelir padişahım
Sekiz sığır denilen
Sekiz yıla uzar
Zayıf sığır denilen
Açlık gelir padişahım
Sekiz sığır denilen
Sekiz yıla uzar

Yusuf ile Züleyha hikâyesinin bu bölümü Tevrat, Kur’an ve sonraki örneklerde *yedi besili sığır* (yedi bolluk yılı) ve *yedi zayıf sığır* (yedi kıtlık yılı) şeklinde verilmektedir. Fakat Zinnetulla Vahitov anlatmasında bu bölüm *sekiz sığır* motifiyle manzum olarak takdim edilir. Burada *sekiz* ve *semiz* sözcükleriyle kafiyeye kurulmak suretiyle böyle bir farklılık ortaya çıkarılmış olabilir.

³ Hikâyeye göre önce yedi yıl bolluk, ardından yedi yıl kıtlık yaşanacaktır. Anlatmada bu yıllar yedi değil sekizdir. Bir başka farklılık ise kıtlık yıllarının bolluk yıllarından önce yaşanmasıdır.

Yakup, oğullarını buğday almaları için Mısır'a gönderir.

Yusuf, ağabeylerini tanır fakat onlar Yusuf'u tanıyamazlar.

3'te bu epizot yok.

On Dördüncü Epizot: Yusuf'un, Kardeşlerine Hile Etmesi

Yusuf, küçük kardeşine kendini tanıtır, bir hile yaparak onu alıkoyar.

1 ve 3'te bu epizot yok.

On Beşinci Epizot: Yakup ile Yusuf'un Kavuşması

Yusuf, kendisinden özür dileyen ağabeylerini affeder.

1: Yusuf, ağabeylerini cezalandırıp öldürür.

Yusuf gömleğini babasına gönderir.

3: Yusuf, mendilini babasına gönderir.

Yakup gömleği gözlerine sürünce gözleri açılır.

3: Yakup mendili yüzüne sürünce gözleri açılır.

Yakup, oğullarıyla birlikte Mısır'a gelir.

On Altıncı Epizot: Yusuf ile Züleyha'nın Evlenmesi

Züleyha Yusuf'un aşkından ağlayarak kör olur.

1, 4 ve 5'te bu motif yok.

3: Padişah dedikoduyu duyunca Züleyha'yı cezalandırır, Züleyha kör olur.

Züleyha'nın gözleri açılır, tekrar güzelliğine kavuşur.

1, 4 ve 5'te bu motif yok.

Yusuf ile Züleyha evlenirler.

On Yedinci Epizot: Kahramanların Ölümü

6: Yakup yüz yirmi yaşındayken oğlunun kucağında vefat eder.

7: Yakup Peygamber Mısır'da kırk yıl yaşadıktan sonra memleketine döner ve orada vefat eder. Bir müddet sonra Züleyha, onun ardından da Yusuf vefat eder.

Diğer varyantlarda kahramanların ölümüne ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır.

Sonuç

Klasik edebiyattan sözlü geleneğe geçen Yusuf ile Züleyha hikâyesi bütün Türk dünyasında, kahramanlarının adıyla bilinen hikâyeler arasındadır. Bu çok meşhur, hatta evrensel hikâyenin Türk dünyası sözlü kültür ortamındaki en zengin repertuarı Başkurtlara aittir. *Başkort Halık İcadı*'nın 6. cildinde hikâyenin Başkurt sözlü kültüründen derlenen metinleri dikkatlere sunulmuştur. Cilde giren anlatmalarda Türk dünyasına ve özellikle Başkurtlara ait özgün motifler dikkat çekmektedir. Yusuf'un kuyu yerine göl veya denize atılması, sultanın düşündeki evrensel "yedi sığır" motifinin semiz sözcüğüne kafîye ile "sekiz sığır" olarak söylenmesi, Yusuf'un düşü epizotuna eklenen kuru sopanın yeşil ağaca dönüşmesi motifi, hikâyenin sonunda Yusuf'un ağabeylerini öldürmek suretiyle cezalandırması gibi motifler bu türdendir. Hikâyeye bayan anlatıcılar arasında daha çok rağbet görmektedir. Hikâyedeki masal unsurlarının fazlalığı biraz da bu hususa bağlanabilir. Anlatmaların bir bölümünün ezgi ile icra edilmesi ise destancılık geleneğinin bir

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

sonucu olarak görülmelidir. Uzun kış gecelerinde sevilerek okunan “Yusuf Kitabı”ndan genç kızların fallar açarak eğlenmesi hikâyenin gelenek içindeki yerini göstermesi bakımından son derece önemlidir.

KAYNAKÇA

- ARPACI, İ. (1975). *Sarıkamış Hikâye ve Masalları*, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Erzurum.
- AYAN, G. (1997). Ahmed Yesevi Etkisiyle Yazılan İki Yusuf u Züleyha, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 3, 31-38.
- BALBAY, Ş. (1973). *Konya Ereğlisi Halk Hikâyeleri*, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Erzurum.
- BUCAILLE, M. vd. (2002). *Mûsâ ve Firavun- Çıkış Kitabı*, çev. Ayşe Meral ve İbrahim Kapaklıkaya, İstanbul: Gelenek Yayıncılık.
- CİN, A. (2010). Karışık Dilli Eserlerden Ali’nin Yûsuf ve Züleyhâ Hikâyesi, *Turkish Studies* 5 (1), 139-176.
- DAVLETBAKOVA, R. (2006). *Başkurt Milli Şairi Nazar Necmi, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- DOLU, H. (1953). *Menşinden Beri Yusuf Hikâyesi ve Türk Edebiyatındaki Versiyonları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- OĞUZ, B. (1992). *Türk ve Yahudi Kültürlerine Bir Mukayeseli Bakış II*, İstanbul: Yazır Matbaası.
- SAKAOĞLU, S. vd. (1999). *Meddah Behçet Mahir’in Bütün Hikâyeleri II*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- YAĞMUR, F. (1977). *Kayseri Yöresi Ağzı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul.
- YUZİYEV, N. (haz.) (2001). *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi 18. Cilt Tatar Edebiyatı II*, Türkiye Türkçesine ve Latin harflerine aktaranlar: Fatma Özkan, İsmail Türkoğlu, Orhan Söylemez ve Hayrat Celal, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ZARİPOV, N. vd. (2002). *Başkort Halık İcadı, VI. Tom, Epos: Kissalar hem Dastandar*. Ufa: Kitap.